

szerű e-mail kommunikációtól a bonyolult vitafórumokig, amelyek elősegítik a publikált kutatásokról való vitát.

Az archiválás ugyancsak fontos funkciója az ELSSS-nek mint kiadónak. Mivel a papírfórum nagyon hatásos archiváló médium, az ELSSS-folyóiratok elérhetőek nyomtatott formában is. A vállalkozás részt vesz számos olyan kezdeményezésben, amely az online archiválás megbízható kivitelezését tűzte ki célul.

Az ELSSS-folyóiratok esetében a „dokumentum” fogalmának jelentése bonyolultabb, hiszen nemcsak a nem nyomtatott formák (pl. webalapú interakció) képezik szerves részeit a tudományos kommunikációnak, hanem egyéb kutatási anyagokat is tartalmaznak. A szokásos kinyomtatott cikkeken felül az online változat egy-egy cikket különböző szinteken nyújt a rövid tömörítvényektől a nyomtatott szöveg kiterjedt (függelékekkel, adatsoportokkal, a szerző egyéb írásaihoz vezető kapcsolatokkal ellátott) változatáig. Ez felár nélkül elérhető az előfizető intézmények valamennyi felhasználója számára. Kérdéses, hogy az ELSSS folyóirataira alkalmazható-e egyáltalán a dokumentumellátás fogalma. Ugyanis a nyomtatott cikk csak egyik formáját képezi az ELSSS online folyóiratnak, s hiányzik mellőle számos fontos, kiegészítő anyag.

Az ELSSS folyóiratai, mivel a lektorálás viszonylag magas költségeit a beszédett összegekből fedezi, nem tekinthetők teljes mértékben szabadon hozzáférhetőnek. Bizonyos (második és harmadik világbeli) országok esetében azonban eltekintenek a mégoly szerény előfizetési díjtól is: ezen országok oktatási és nem kereskedelmi céllal működő szervezeteinek a vállalkozás minden szolgáltatása ingyenes. A vállalkozás kifejezett „piacának” tehát a fejlett világ országai tekinthetők.

Mivel az ELSSS-folyóiratok a legmagasabb színvonalú publikációkat közlik, a könyvtárosok választási helyzetbe kerülnek: egyfelől szeretnék felhasználók számára hozzáférhetővé tenni ezt a magas színvonalú kutatási anyagot, másfelől nem

mondhatják le azonnal azokat a kereskedelmi alapon működő drága folyóiratokat sem, amelyekre korábban előfizettek.

Az ELSSS folyóirataira való előfizetés előnyei két okból is hosszú távon mérhetőek. Egyrészt a drága folyóiratok kiadói nem tudják olyan mértékben növelni az előfizetési díjakat, mint abban az esetben, ha nem lenne versenytársuk, másrészt dominóeffektust indíthat el, hogy az EPT elérhető valamennyi kutató számára, aki előfizet a magas színvonalú, ugyanakkor tisztességes alapon működő ELSSS-folyóiratokra. A drága, kereskedelmi alapon működő folyóiratok sok tekintetben függenek a kutatóktól, akik mint szerzők, lektorok és szerkesztők működnek közre, majd gyakorlatilag saját munkájukat „vásárolják vissza” megnövelt áron. Az egyetemek által kínált új lehetőség azzal, hogy teljes egészében megváltoztatja a publikálás folyamatát, helyreállítja a kutatók vezető szerepét a folyamatban.

Az ELSSS további, néha akaratlanul előidézett következményeket is von maga után. Mivel az előfizetési díj nagyjából fedi a lektorálási költséget, ha az előfizetői kör nő, csökkennek az árak, szemben a kereskedelmi céllal működő kiadókkal, akiknél az előfizetési díjak úgy nőnek, ahogy a lap elveszíti olvasótáborát.

Az ELSSS-folyóiratokra való előfizetés a felhasználóknak biztosítja a cikkeknek és a hozzá tartozó anyagoknak a kinyomtatását, sokszorosítását is, ha arra igény mutatkozik. Ez a szabadság csökkenti a könyvtárakban papírhordozón őrzött dokumentumok iránti igényt. Ha a könyvtárak a polcaikon is szeretnének tartani egy példányt a folyóiratból, könnyedén megtehetik ezt, hiszen csekély összegért kinyomtathatják azt.

/LA MANNA, Manfredi – YOUNG, Jean: The Electronic Society for Social Scientists: from journals as documents to journals as knowledge exchanges. = *Interlending & Document Supply*, 30. köt. 4. sz. 2002. p. 178–182./

(Tóth Máté)

bibliotek.dk: a dán könyvtárak közvetlen elérése

A cikk a bostoni IFLA-konferencián (2001) bemutatott (<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/062-108e.pdf>) projektet tekinti át az alapjául szolgáló *DanBib*, illetve a rendelési lehetőséggel kibővített

DanBib mindenkinek adatbázistól kezdődően. A *DanBib* a könyvtárosok szakmai segédeszköze, amely kb. 14 millió bibliográfiai rekordot tartalmaz. Összetétele:

- a kutatókönyvtárak állománya 1981-től (a könyvtárak nagy részének teljes könyvanyaga),
- számos közkönyvtár teljes állománya (könyvek, folyóiratok, zenei és audiovizuális anyagok),
- a Dán Nemzeti Bibliográfia,
- a Record Reviews állomány 1984-től,
- a Brit Nemzeti Bibliográfia 1981-től,
- a Kongresszusi Könyvtár állománya 1981-től,
- ISSN Regiszter,
- NOSP (a skandináv országok folyóirat-állománya).

Más szóval: a DanBib a könyvtárak osztott katalógusa, amelyet naponta frissítenek.

A „DanBib mindenkinek”-től a bibliotek.dk-ig

A DanBib évek óta a könyvtárosok népszerű ellenőrzési és a katalogizálási eszköze, különösen a könyvtárközi kölcsönzési eljárásban. A könyvtárosok szemszögéből nézve a a DanBibben az volt a probléma, hogy a használatáért a fizetés nem volt jól megoldva. Ezért csak néhány könyvtárban tudtak maguk az olvasók keresni a DanBibben. A technológiai fejlődéssel azonban egyre nagyobb az igény a könyvtárak online katalógusainak elérésére. Amikor a dán könyvtári törvény kiegészítésén dolgoztak, akkor merült fel az ötlet, hogy a végfelhasználók számára közvetlen elérést kellene biztosítani. A bibliotek.dk *politikai* és *gazdasági* akarat eredményeként jött létre, nem pedig a felhasználói igények vizsgálata alapján, vagy a könyvtárak számára új bevételi források megteremtésére. Teljes mértékben arra a filozófiára épült, hogy a végfelhasználóknak lehetőséget kell adni az egész dán könyvtári gyűjtemény közvetlen elérésére. A cél a közös könyvtári források jobb kiaknázása volt.

Az interneten kereshető adatbázis, amelyből akár otthonról is lehet könyveket rendelni, 1999 januárjától állt az olvasók rendelkezésére. Honlapját 2000. október végén nyitották meg. A bibliotek.dk ugrópontokat tartalmaz majdnem minden dán köz- és kutatókönyvtárhoz, a Dán Nemzeti Bibliográfiához és a DanBib adatbázishoz. Ezenkívül hozzáférést nyújt a dán könyvtárak által egyénileg vagy közösen fejlesztett, országos szintű hálózati szolgáltatásokhoz is.

A bibliotek.dk használatát jellemző statisztikai adatokat az 1. táblázat foglalja össze. A táblázat az

indulás hónapja, egy információs kampányt követő hónap és a vizsgált időszak utolsó hónapjának adatait tartalmazza.

1. táblázat
A bibliotek.dk használata

Vizsgált időszak	Összes keresés	Ebből címezve	
		Közkönyvtáraknak	Kutatókönyvtáraknak
2000. november	16 000	14 000	2 000
2001. április	38 500	33 600	5 000
2002. június	31 600	28 000	3 600
Összesen (2000. nov.-től 2002. jún.-ig)	647 000	548 000	99 000

Az adatok változása megfelel a könyvtári használat megszokott szabályainak: „alacsony” a szezon nyáron (június és július), „magas” ősszel és tavasszal. Részletesen vizsgálták a kölcsönzést, ezen belül a könyvtárközi kölcsönzést jellemző adatokat. (A számok nem tartalmazzák a digitális szolgáltatásokat, csak a kézzelfogható anyagok kölcsönzését.) A *közkönyvtárak* kölcsönzéseinek száma 2001-ben 71,7 millió volt, míg 2000-ben 72,5 millió. Ebből a könyvkölcsönzések száma 52 millió volt 2001-ben, és 54,3 millió 2000-ben. Ugyanakkor nőtt az egyéb dokumentumok kölcsönzése, pl. a CD-k és CD-ROM-ok kölcsönzésének száma. 2000-ben a közkönyvtárak által nyújtott könyvtárközi kölcsönzések száma meghaladta a 900 ezret, míg 2001-ben ez a szám 23%-kal nőtt. A könyvtárközi kölcsönzések száma a közkönyvtárak összes kölcsönzésének 1,6%-át teszi ki. E növekedés oka valószínűleg két dolognak köszönhető: a bibliotek.dk-nak és annak a ténynek, hogy sok közkönyvtár katalógusai az interneten is elérhetők. A felhasználók több mint 310 ezer kérést küldtek a bibliotek.dk-n keresztül olyan dokumentumokra vonatkozóan, amelyek a saját könyvtárukban nincsenek meg. Ezek a kérések potenciális könyvtárközi kérések voltak, arról azonban nincs adat, hogy ténylegesen azok lettek-e.

A *kutatókönyvtárak* kölcsönzéseinek teljes száma ebben a statisztikában csak a 17 nagyobb intézmény adatait jelenti (összesen kb. 200 kutatókönyvtárból). Ezekben a kölcsönzések száma 2001-ben elérte az 5,9 milliót, szemben a 2000. évi 5,5 millióval (6,5%-os növekedés). Ezen belül a könyvtárközi kölcsönzések száma 2001-ben több mint 690 ezer volt, 2000-ben meghaladta a 656

ezret (5,5%-os növekedés). A növekedés lehetséges magyarázata ebben az esetben is a bibliotek.dk, és az, hogy a kutatókönyvtáraknak van hozzáférésük más könyvtárak online katalógusaihoz.

Következtetések

Míg a két vizsgált könyvtártípusban együttvéve a kölcsönzések száma 0,6%-kal csökkent, a könyvtárközi kölcsönzések száma 16%-kal nőtt.

A felhasználók véleményének megismerésére a Dán Nemzeti Könyvtári Hatóság (Danish National Library Authority) felmérést végeztetett a SITICOM céggel. A több mint ezer válasz azt mutatja, hogy a használók elégedettek a bibliotek.dk-val, felhasználóbarát rendszernek tartják. A kutatás is azt jelzi, hogy a bibliotek.dk fejlesztésekor az alapszolgáltatásokra kell összpontosítani, azaz a középpontban továbbra is a dán könyvtárak állományának keresése és a dokumentumok megrendelése kell hogy álljon.

Néhány kérdés a felmérésből, és a válaszok: *Milyen gyakran használja a bibliotek.dk-t?* A válaszadók 63%-a legalább két hétben egyszer használja, ebből 9% naponta, 31% egyszer vagy kétszer egy héten. 68% saját otthonából „keresi fel” a bibliotek.dk-t. A bibliotek.dk módosította a könyvtárról kialakult elképzelésüket. 66% állította, hogy megváltozott a kölcsönzési szokása: több könyvtárat használnak, és több könyvet vesznek ki.

A bibliotek.dk értékelése. A felmérés azt mutatja, hogy 90% nagyon elégedett vagy elégedett a bibliotek.dk-val. 96% mondta, hogy általában megtalálja, amit keres, és 89% értékelte a találatok megjelenítését könnyen érthetőnek vagy elég könnyen érthetőnek. A válaszok szerint általában könnyű az eligazodás és a navigálás a bibliotek.dk-ban; 93% találta „nagyon könnyűnek” vagy „elég könnyűnek” a manőverezést.

A vizsgálat számos olyan kérdésre is rávilágított, amelyeket a bibliotek.dk fejlesztése során figyelembe kell majd venni. A felhasználói felmérés a Dán Nemzeti Könyvtári Hatóság honlapján: www.bs.dk található (dánul). Kétévnyi tapasztalat alapján elmondható, hogy a bibliotek.dk-t jól fogadta mind a dán lakosság, mind a könyvtárak. Nőtt a könyvtárközi kölcsönzések száma, ami a kitűzött cél helyességét, a dán könyvtári források minél teljesebb kihasználását bizonyítja.

A bibliotek.dk-t folyamatosan fejlesztik: 2002 őszén új felhasználói felületet helyeztek üzembe, nő az elérhető könyvtári hálózati szolgáltatások száma. Tárgyalások folynak a kiadókkal, a könyvkereskedőkkel és másokkal (a könyvek és a zeneművek területén), hogy a bibliotek.dk-ból a felhasználó átirányítható legyen a szolgáltatóhoz, és kölcsönzés helyett, ha akarja, megvehesse a keresett művet. Továbbra is várják a felhasználók értékelését, hogy a könyvtári szolgáltatásokat az igényeknek megfelelően fejlesszék.

/HANSEN, Lone: bibliotek.dk: immediate access to Danish libraries. = Interlending & Document Supply, 31. köt. 1. sz. 2003. p. 31–34./

(Krizsma Judit)

A kommunikáció metaelméletéről

Az emberi kultúra valamennyi stádiumára, nevezetesen az ős-, az archeo-, a paleo-, a neo- és a postneokultúrára egyaránt jellemző a kommunikáció eszközeinek tökéletesítését célzó törekvés, amely a társadalmi haladással párhuzamosan megy végbe, s hat vissza a társadalmi fejlődésre.

Az emberiség történetében a kommunikáció központi helyet foglal el. Ezzel magyarázható, hogy a legkülönbözőbb tudományágak, pl. az antropológia, művészeti ismeretek, pedagógia, történelem, újságírástan, jog, nyelvészet, filozófia, politikai tudományok, lélektan és szociológia miért töreksze-

nek egyként a kommunikáció magyarázatára, egyszersmind egy új elmélet kialakításában való közreműködésre.

Ez az új elmélet a *kommunikáció metaelmélete*, amely különféle (többek között az imént felsorolt) tudományágakra alapozva tanulmányozza a társadalmi kommunikáció különféle határait, aspektusait, problematikáját. Míg a „különféle tudományágak” a kommunikációt illetően részelméletekben illetékesek, addig a kommunikáció metaelmélete a szóban forgó részelméleteket felhasználva általános koncepciókat (tipológiákat, periodizációkat,